

Ressenyes

Sobre Marina Garcés, Nova il·lustració radical

Maria Medina-Vicent

Comprendre. Revista catalana de filosofia, Vol. 21, Núm. 1 (2019), pp. 115-118

Aquesta revista ofereix el text complet dels articles de cada volum sis mesos després de la seva publicació, el contingut es troba embargat fins a desembre de 2019.

<https://www.raco.cat/index.php/Comprendre/issue/view/27183/showToc>

Nova il·lustració radical és un escrit que ens fa despertar de la llarga letargia en la que el somni de la modernitat ens ha immers, un somni on la reflexió crítica ha quedat soterrada per la pròpia dinàmica capitalista global. Al llarg d'aquesta obra, Marina Garcés elabora una reflexió filosòfica sobre les conseqüències actuals de les desviacions del projecte il·lustrat en un temps on la credulitat ha deixat pas a la conformitat i ha desterrat l'esperit crític de les nostres identitats. En aquest moment on el compte enrere ha començat per a tota la humanitat, l'autora planteja una qüestió central: és hora de condemnar-se o salvar-se, el que està en joc és la humanitat en sí mateixa. Així doncs, la lectura d'aquesta obra ens fa adonar-nos d'una idea central: “necessitem trobar el nostre combat particular contra el sistema de credulitats del temps present” (p. 9).

En la primera part de l'obra titulada “Condicció pòstuma” (pp. 13-31), i un cop superada la minoria d'edat denunciada per la teoria kantiana, l'ésser humà s'ha endinsat en una credulitat voluntària que, segons l'autora, ens duu a acceptar de bon gust i a creure el que més ens convé en cada moment. Front a aquesta situació, es proposa recuperar l'eminent caràcter crític del projecte radical de la Il·lustració que va quedar enrere fa molts anys. I és que, si bé l'objectiu primerenc de la tasca il·lustrada era l'alliberament de l'ésser humà, deixar enrere la por i erigir-se com subjectes autònoms; avui en dia pareix que escollim voluntàriament deixar-nos dur per eixa mateixa por. Sembla que l'ésser humà ha declinat la tasca d'aprendre i auto educar-se per viure més dignament, i en eixa declinació ha acabat per imposar-se una noció de progrés dominadora i excloent.

Tenint en compte les conseqüències naturals i humanes que aquesta noció de progrés ha provocat, i des de la concepció de Garcés, la pregunta que es converteix en eix central de les nostres vides en aquest moment és: Fins quan? Un interrogant que acaba substituint al “Cap a on?” anterior. Tal i com assenyala l'autora, es tracta d'una noció de vida que ha acceptat el final proper que ens espera, i en eixa acceptació de la possibilitat real del nostre propi final, hem deixat de banda l'articulació d'un projecte de vida vertaderament emancipador. D'aquesta manera, els límits d'allò vivible s'han imposat avui canviant la nostra relació amb el present i el futur, una relació devastadora en tots els sentits. Aquesta reflexió filosòfica permet afirmar a Garcés que “la nostra època és

la de la condició pòstuma: sobrevivim, els uns contra els altres, en un temps que només resta” (p. 10). Quan no queda res pel que lluitar, la crítica es mor de fam.

En la segona part de l’obra titulada “Radicalisme il·lustrat” (pp. 33-59) l’autora proposa pensar una Il·lustració que surti del cicle lineal de sentit històric lligat a una cultura il·lustrada entesa exclusivament com a europea. Tal i com s’assenyala, la modernització del món entesa com un projecte civilitzador i de domini que acaba derivant del projecte il·lustrat, es converteix en una operació de dominació sobre la resta dels pobles i els recursos naturals que impedeix un vertader exercici crític. En aquest moment se’ns recorda, tal i com va fer Kant, que la raó també ha d’auto-sotmetre’s a crítica i que és aquest mateix exercici el que ens permet identificar les derives negatives del projecte il·lustrat. I aquí és on l’autora estableix una de les idees centrals de la seua obra, i es refereix a que: “La Il·lustració radical no és il·lusa sinó combativa” (p. 39). Recuperar eixe caràcter combatiu és una de les tasques centrals de la proposta de Garcés, qui assenyala la servitud cultural com una de les bases d’aquesta cultura pòstuma.

Un dels focus de combat vers els que ens dirigeix l’autora és l’analfabetisme il·lustrat, un concepte que ens remet a la següent realitat: ho sabem tot però no podem fer/aconseguir res. En aquest moment es planteja el problema de l’accés universal al coneixement no com un problema d’accés en sí mateix, sinó com un problema de relacions. És a dir, Garcés subratlla que en l’actualitat el problema vers l’educació i la cultura es centra en la possibilitat de comprendre dit coneixement i utilitzar-lo per a transformar-nos a nosaltres mateixos en les relacions amb els altres i amb el món. Per tant, el focus de debat recau en la nostra capacitat per a emprar eixe coneixement d’una forma fructífera per a nosaltres i per als demés. Aquesta reflexió elaborada per l’autora ens torna conscients de que sense l’exercici de la crítica, el coneixement es torna inútil. Al mateix temps, ens adverteix de que avui en dia tenim escasses restriccions d’accés als coneixements però molts mecanismes de “neutralització de la crítica” (p. 49) que ens impedeixen nodrir-nos radicalment dels mateixos.

Una de les problemàtiques associades al que acabem de comentar és “l’economia de l’atenció”, terme proposat per l’economista Michael Goldhaber, que es refereix a la impossibilitat de prestar atenció a l’extensa quantitat d’informació a la que tenim accés. Açò implica que ens tornem incapaços/ces de generar les nostres pròpies opinions sobre tot allò que ens envolta, i és aquesta situació la que ens paralitza i ens fa adherir-nos de forma quasi automàtica i acrítica a les opinions majoritàries. Segons l’autora, aquesta és una de les nostres formes principals d’ignorància, i és que formem part d’una identitat ofegada en coneixements “que no poden ser digerits ni elaborats” (p. 51), el que el filòsof Robert Pfaller va anomenar la “interpassivitat o subjectivitat interpassiva”.

En la tercera i última part de l’obra titulada “Humanitats en transició” (pp. 59-75), l’autora enllaça l’època de credulitat en la que vivim amb la necessitat de repensar les humanitats com una via urgent per a construir el futur. En aquesta part de l’obra es concep la idea de la transició com el fet d’adonar-se’n de la situació de crisi en que viuen les humanitats i plantejar-se la possibilitat de la crítica cap a la transformació. Des

d'aquest prisma, Garcés ens invita a concebre les humanitats no només com aquelles disciplines “de lletres”, sinó com “totes aquelles activitats [...] amb les quals elaborem el sentit de l'experiència humana i n'afirmem la dignitat i la llibertat” (pp. 59-60). Amb aquesta concepció, l'autora tracta de superar una visió dicotòmica i passiva de la crisi de les humanitats que immobilitza la seua superació, i ho fa a través de cinc hipòtesis.

La primera hipòtesis sosté que: “El que percebem com un desinterès és, en realitat, la desinstitucionalització de les activitats humanístiques per part del projecte cognitiu del capitalisme actual” (p. 60). L'abandonament de la intel·ligència com una potència reflexiva i autònoma que ens pot encaminar cap a la llibertat i la justícia, està lligat a la conversió del camp de l'educació en una d'eixes activitats que acaben fent-se sense cobrar, perquè de qualsevol altra manera no es fan (p. 63). Així doncs, la precarietat característica del nostre temps acaba per desvincular als/les treballadors/es dels grups de treball i les institucions, impeding una implicació que faci avançar les humanitats, entre d'altres àrees. Un exemple el trobem a la lògica acadèmica i laboral universitària, on conviuen la precarietat de joves investigadors/es amb el progressiu abandonament institucional de les ciències humanes i socials.

La segona hipòtesis es formula del mode següent: “En aquests moments, sabem més coses sobre la relació del saber amb el poder que sobre la relació del saber amb l'emancipació” (p. 64). Amb aquesta hipòtesis l'autora es planteja les raons per les quals en l'actualitat, l'accés a la informació, la educació i la cultura no s'ha traduït en la construcció de subjectes emancipats i crítics. Més bé al contrari, es permeten certes accions i polítiques que no posen en dubte el poder establert i les seues dubtoses lògiques. En aquest sentit, Garcés afirma que cal redefinir els sentits de l'emancipació i les tasques que queden pendents per tal de construir una societat millor arreu del món, cal ser crítics i crítiques també amb els nuclis de poder.

La tercera hipòtesis es refereix a que “La tradició humanista occidental ha d'abandonar l'universalisme expansiu i aprendre a pensar-se des d'un universal recíproc” (p. 67). En aquest punt Garcés parteix de la construcció eurocèntrica de l'universalisme il·lustrat per a replantejar les bases excloents d'un projecte que no mai ha estat vertaderament universal. I és que aquest s'ha convertit en un humanisme imperialista que s'ha imposat arreu del món. Front a aquesta realitat, l'autora sosté que “l'humanisme i el llegat cultural europeu en conjunt necessiten ser posats a lloc: és a dir, en un lloc entre d'altres en el destí comú de la humanitat” (p. 69). Comprendre que el projecte il·lustrat és només un entre d'altres és una tasca que és necessari afrontar si compartim l'objectiu de construir un futur just i d'assentar las bases crítiques d'una vida vivible.

La quarta hipòtesis estableix que: “En el destí comú de la humanitat, el fet epistemològic més rellevant del nostre present és el redescobriment de la continuïtat naturalesa-cultura” (p. 69). Des d'aquesta premissa, l'autora concep que les humanitats poden començar a redefinir projectes emancipadors des del retrobament entre cultura i natura. És a dir, el reconeixement de la condició natural de l'ésser humà com un ser encarnat obre les portes per a repensar el sentit que li hem donat a allò humà, i aquesta

és una tasca que deuen reprendre les humanitats. Tal i com assenyala l'autora, aquesta és una operació reflexiva i urgent que fica en disputa "l'interès de tots contra els interessos del capitalisme actual" (p. 71). O en altres paraules, la precarietat del nostre temps ens revela l'imperatiu de reclamar la unió entre l'estómac i l'esperit.

La cinquena hipòtesis afirma el següent: "Hem perdut el futur però no podem continuar perdent el temps" (p. 72), la pèrdua de la idea del futur afecta i precipita sobre manera la crisi de les humanitats. La concepció lineal del progrés moral i polític ficat en paral·lel al progrés econòmic i tecnològic ens ha dut a un precipici del que es difícil escapar. No obstant, aquesta concepció lineal afí al projecte neoliberal s'ha demostrat falsa e insostenible en termes naturals i humans, per tant, deu ser plantejada i ficada en contraposició a un projecte humà vertaderament crític i transformador. Per tal de superar aquesta condició pòstuma en la que ens trobem, que ens paralitza e impedeix veure unes possibilitats reals de futur, Garcés afirma que és moment de deixar enrere la nostàlgia d'unes humanitats anacròniques per repensar-se des de les seues arrels, deixar enrere l'apocalipsi a la que ens enfrontem i aprendre a construir un projecte vertaderament humà, una nova Il·lustració radical.

En conclusió, l'assaig filosòfic que presenta aquí Marina Garcés és un crit conscient i autoconscient dels límits d'un projecte il·lustrat en gran mesura fallit, un crit que ens empenta a replantejar-nos críticament les arrels del nostre present i futur. Tal i com assenyala encertadament l'autora, ens trobem en un temps clau per replantejar i recuperar les bases crítiques de la Il·lustració en confluència amb altres projectes culturals i vitals que ens permetin construir un horitzó esperançador. Avui, "ens hi juguem l'estómac, la consciència i la dignitat del destí comú de la humanitat en aquest temps que resta" (p. 72). Aquesta és la tasca que ens queda per assolir, i l'obra de Marina Garcés és un pas ferm per a adreçar-nos a la seua consecució.